

MAKON EVOLYUTSIYASI

Xoliqov Mirjalol Raxmatulla o'g'li

K.Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti, o'qituvchi

Da-vinchi9391@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kundagi zamonaviy teatr tili, hamda naturalizm yo'nalishining avvalgi teatr studiyalariga ta'sir darajasi hamda teatrlar hayotidagi o'rni va bugungi teatr studiyalari va davlat teatrlari rivojiga tasiri haqida fikrlar bildirilgan. Shekspir, Shiller asarlari asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: dramaturgiya, aktyor, rejissyor, spektakl, teatrshunos, dekoratsiya, sahna, romantizm.

ABSTRACT

This article reflects on the modern language of theater today, as well as the degree of influence of the direction of naturalism on previous theater studios, as well as its role in the life of theaters and its influence on the development of today's theater studios and state theaters. Shekspir has been analyzed on the basis of Schiller's works.

Keywords: dramaturgy, actor, director, performance, theater scholar, decor, stage, romanticism.

Zamonaviy sahna tili nafaqat asarning dramaturgiyasida balki, aktyorlik san'atida ham yuz bergan yangilanish jarayonlariga va albatta rejissyor tomonidan bir vaqtning o'zida amalga oshirilgan sahna makonini isloh qilishga ham qodir. Aslida, sahna makonining kontseptsiyasi, spektaklning tarkibiy asoslaridan biri sifatida, teatrshunoslar tomonidan nasrda va teatrdan boshlangan estetik inqilob jarayonida paydo bo'ldi. U yoki bu sahna makonini tashkil etish vazifalari Mey-Ningen spektakllarining tarixiy ishonchli dekoratsiyalari bajarilmagan. Ammo allaqachon bepul teatrida, shuningdek, nemis yoki ingliz teatrshunos rejissyorlarida dekoratsiya tubdan olingan yangi maqsadlar yo'lida hizmat qila boshladi. Dekoratsiya aktyorlik harakati rivojlanadigan chiroyli fonning passiv funksiyasini bajarishni to'xtatdi. Dekoratsiya ancha mas'uliyatli bo'ldi, uning missiyasi, u fon emas, balki harakat joyi, spektakl tomonidan ushlangan hayot sodir bo'ladigan aniq joy, kir yuvish xonasi, mehmonxona, yotoqxon, qassob do'koni va boshqalar bo'lishini da'vo qildi. Sahnadagi buyumlar, aktyorlarning mebellari haqiqiy (soxta emas), zamonaviy muzey kabi edi. Keyinchalik paydo bo'lgan davrda u teatrshunoslik sohasidagi yangi

kashfiyotlarga tayangan va shuning uchun ijtimoiy muammolarni qonunlariga yaqin va muvofiq ravishda ko'rib chiqishga moyil bo'lgan.

Shu bilan birga, aktyorlarning buyuk fojiali ijodi XIX asrning 80-yillarida, naturalizm o'zi haqida aniq va baland ovoz bilan e'lon qilganida ham rivojlanishda davom etganini unutmasligimiz kerak. Aslida, Jan Vilar aytganidek,¹ "Sid "dan keyin teatrda birinchi inqilobni Parij gaz kompaniyasining kamtar xizmatchisi, ya'ni Andre Antuan amalga oshirganligi tasodif etishimiz kerak.

"O'n to'qqizinchi asr, temir asr, haqiqatan ham shafqatsiz asr", rus shoiri Aleksandr Blok uni tavsiflaganidek, Fransiya, Angliya, Germaniyada u san'atga o'z irodasini Rossiyaga qaraganda ancha baquvvat namoyon qildi. Texnika odamga jangovar va tezlashtirilgan tezlikda hujum qildi. Evropaning barcha yirik shaharlarini bir-biriga bog'laydigan temir yo'llar ular orasidagi odatiy munosabatlarni o'zgartirdi, masofalarni qisqartirdi va Parijdan, masalan, Gamburgga yoki Genuyaga borish uchun zarur bo'lgan vaqt juda kamaydi. Ko'chalarda va xonalarda gaz, keyin elektr lampalar yonib ketdi. Ilm-fan materiya sirlarini bilib oldi, fizika, kimyo, astronomiya, texnika, biologiya, tibbiyot tezda oldinga siljidi, iqtisodiyot, tarix, falsafa ularning orqasidan shoshildi. U o'zgardi-rassomlar oldida-koinotning butun surati. Darvin va Mendeleev tomonidan taklif qilingan tizimlar uni yangicha tartibga solish masalalari turar edi.. Insonni ilm-fan tomonidan chiqarilgan yangi ruhda ko'rish istagi paydo bo'la boshladi. San'at ufqlarini kengaytirdi va insonning tabiatiga ta'sirini hisobga olishga intildi atrof-muhit, insonning o'zida, ma'naviy sohadan tashqari, biologik sohani ham ochib bera boshladi.

San'atga bir vaqtning o'zida aniq ijtimoiy va aniq fiziologik motivlar kirib keldi. Ko'p jihatdan aynan shu motivlar naturalizmning butun estetikasini belgilab berdi. Boshqa tomondan, sahnadagi naturalizm o'zining barcha g'ayrioddiy, hayratga soladigan yangiligi bilan Uyg'onish davrida boshlangan teatr rivojlanishining ko'p asrlik stilini yakunlaganligi ishora berdi. Va bu jarayonning tez-tez sodir bo'lishi, xulosa qilishga, va eng so'nggi chiziqqa etib borganida, u o'zi o'rgangan va unga ergashgan shaklga qarshi norozilik bildirdi. Sahna naturalizmi ham eski an'anaviy teatr tizimining so'nggi so'zi, ham yangi rejissyorlik teatrining birinchi so'zi edi.

XIX asr oxiriga kelib Uyg'onish davri tomonidan yaratilgan antropotsentrik badiiy tizim o'z rivojlanishini yakunladi. Teatr romantizmi atrofda aktyor-tragik komediya, ma'naviy-tor burjua haqiqatining analizi sifatida alohida va suveren shaxsning ma'naviy dunyosini birinchi o'ringa olib chiqdi. Romantik yoritishda taqdim etilgan individualist qahramon voqelikka tajovuzkorona dushman edi, u yerda

¹ Jan Vilar. Teatr an'analari haqida. M., 1956, 28-sahifa.

hamma narsaning narxi qo'yildi, u yerda odam shaxssiz edi. Romantik aktyorlar uchun doimiy bo'lgan qahramonining mag'rur yolg'izligi mavzusi ushbu aktyorlarning chiqishlarining sahna xarakterini to'g'ridan-to'g'ri va sodda tarzda oldindan belgilab qo'ydi: qahramon ansamblga muhtoj emas edi, aksincha, u tasodifiy va dushmanlik fonidan foyda ko'rdi va agar Otelloning yonida o'rtacha Yago bo'lsa, unda bu fojiani mag'rurlik bilan haqiqat o'rtasidagi yakuniy hullosani chiqarish uchun yetarlicha ko'rinish sifatida qabul qilsak bo'ladi. Tommaso Salvini, Ernesto Rossi, Lyudovig kabi zamonaviy, beadab va past darajadagi buyuk fojiali aktyorlar nafaqat qahramonning mag'rur, g'azablangan va ulug'vor ruhini, balki uzoq o'tmishning buyukligini ham taqqosladilar. unda buyuk ehtirosning shaxsiy jasorati va go'zalligi zamonaviy hayotga qaraganda beqiyos darajada yuqori baholandi. Shu ma'noda, yolg'iz fojialar tarixiylik, o'tmishga muhabbat pafosining xabarchilari bo'lib, ular tez orada paydo bo'lgan san'atiga singib ketgan edi. Ludovig Barnay truppasida Markaziy o'rinni egallaganligi tasodif emas: bu diqqatga sazovor joyda o'zini juda aniq bir qonuniyatini ko'rsatgan. Teatrshunoslar, siz bilganingizdek, tarixiylikning pafosiga, urf-odatlariga qarshi va umuman o'tmishga bo'lgan har qanday murojaatga qarshi chiqishdi. Ular Zola aytganidek, to'g'ridan-to'g'ri, aks ettirilgan, "aniq", atrofdagi hozirgi hayotni adabiyotda ham, sahnada ham takrorlashni qo'llab-quvvatladilar. Zola shunday deb yozgan edi: "axir, oddiy qilib aytganda, naturalizm nima? Fanda naturalizm-bu tajriba va tahlilga, kimyoviy va fizik kashfiyotlarga qaytish; bu bizning bilimlarimizni aniqlaydigan aniq usul; tarixda bu faktlarni o'rganish, asosiy manbalarni topish va ular orqali ijtimoiy muhitni ko'paytirishdir; tanqidda bu yozuvchining xususiyatlarini tahlil qilish, yozuvchi yashagan davrni qayta qurish;...adabiyotda, ayniqsa romanda, naturalizm-bu inson hujjatlarining uzluksiz to'plami, bu uning haqiqiy va abadiy ko'rgan insoniyat hullosasidir. Shunday qilib, teatrshunoslar bajarishi kerak bo'lgan va Zola butun asrning estetik dasturini ko'rgan ulkan ish, u teatrshunoslikning ilhomlantiruvchisi va buyuk teatrshunos rassom bo'lib, atrofdagi, ko'rinadigan, ravshan narsalarning chinakam ilmiy tahlilini ko'rib chiqishdir. Shu ma'noda, bir—birini almashtirgan ikkita maktabning yaqinlashish lahzalari juda ifodali-masalan, 19-asr oxirida o'ynagan teatrshunoslik usullari Tsakkoni, romantik tushunchalarni meros qilib olgan.¹

Romantik rolni talqin qilish naturalistik dalillarga asoslangan va naturalistik tafsilotlar bilan jihozlangan. Naturalizm Shekspir yoki Shillerning yuksak qahramonlariga qarshi chiqdi, umuman qahramonlik tushunchasi va teatrning qahramonlik pafosiga qarshi chiqdi. Ma'lum darajada, bu atrofdagi burjua kundalik

¹ Emile Zola. La naturalisme au theatre. Parij, 1881, 183-bet

hayotida yuksak va achinarli naturalizm hech narsani ko'rmaganligi va topmaganligi bilan izohlandi. Naturalizm "teatr" ning "abadiy" eski yolg'onlariga qarshi haqiqatning o'zi nomidan, hayot haqiqati nomidan, shuningdek "aniq adabiyot" va inkor etib bo'lmaydigan fan nomidan chiqdi. Shuning uchun Zola va Antuan o'sha paytdagi "zamonaviy kema" dan Shekspir, Shiller va Molyerni, Rasin, Kornel va nihoyat Viktor Gyugoni tashlab yuborishdi. Naturalizm tabiatga, uning jismoniy va biologik ma'nolaridagi "tabiatga" tenglikni nazarda tutgan (shuning uchun "naturalizm"atamasi). Ammo shu bilan birga, 19-asrning realistik Nasri bilan chambarchas bog'liq. Naturalizm va teatrda, xuddi romanlarda bo'lgani kabi, zamonaviy jamiyatni xolis va shafqatsiz tahlil qilishga va ijtimoiy qiyinchiliklar haqida hech qanday uyat va kamsitishliksiz gapirishga majbur qildi. Qahramon shaxs g'oyasi o'rniga tabiatshunoslar insonni bostiradigan muhit g'oyasini ilgari surdilar. XIX asr iqtisodiyoti, teatrshunoslik va tarix fanining kashfiyotlariga to'liq mos ravishda, xuddi shu kashfiyotlardan mast bo'lgandek, naturalizm teatrning maqsadlarini jasorat bilan o'zgartirdi: mavjudlik sharoitlari, zamonaviy hayot va insonning biologik instinktlari u tasvirning asosiy mavzusiga aylandi.

Teatrshunoslarning yosh isyonkor avlodi uchun taniqli Gyugo o'zini "dabdabali bo'shliq" sifatida ko'rsatdi. Gyugo she'rlaridan biriga kelsak, Zola shunday deb yozgan edi: "bu yerda romantizm formulasi to'liq mavjud...

Shunday qilib, teatrshunoslar teatrdan "aniq hujjatlar, kuzatuvlar va tahlillar"ni talab qilishdi. Shunga qaramay, bu ular uchun yetarli emas edi. Teatrshunoslar adabiyotda va sahnada-kundalik, oddiy narsalarni tasvirlashdi, lekin ular uchun shiorga aylangan "hayot Nasri" da iflos, kundalik hayotda — kasal, "hayot Nasri" ni qidirishdi, xarobalarni, tilanchi turar joylarni qidirishdi, pastga tushishdi-juda past, shunday ijtimoiy tubsizliklarga. Ilgarigi, san'at jasorat bilan emas balki, u sezmagani fikrlarni aks ettirmaydi, chunki ularning mavjudligi estetik emas deb hisoblangan. Yangi maktabning prinsipial vazifalari oddiy takrorlash, kundalik hayotni tasvirlashdan ko'ra ko'proq faollikni talab qildi. Teatrshunoslarning diqqat-e'tiborlari bechora, haydalgan, og'riqli, yomon, personajlarda edi. Ularning ichki mavzusi yaqinda romantik aktyorlarini jonlantirgan umidsizlik edi. Ammo ularning umidsizligi o'zini boshqacha ifoda etdi. Agar romantiklar atrof-muhitning puxta va aniq tasviri bilan qiziqmasa — qahramonni sahnaga olib chiqish kifoya emas edi, shunda barcha "boshqalar" unga faqat baxtsiz fon sifatida xizmat qilishlari kerak edi.

Xulosa qilib aytganda naturalizm teatrda bajaradigan vazifasini bajarib bo'ldi, ya'ni o'tkan asrning 70-80 yillaridagi kabi izlanishlar bugungi teatr ayniqsa, zamonaviy teatrlar rivojlanish usuliga biroz to'g'ri kelmayotgandek nazarimda. Chunki bugungi kundagi teatr studiyalarida naturalizmdan qochgan holda eksperimental jarayonlar shiddat bilan oldinga o'sib bormoqda. Shunday ekan nafaqat

teatr studiyalarida balki, davlat teatrlarida ham bu usulni tezda qo‘llash joiz deb bilaman. Negaki bugungi kundagi ziyrak teatr tomoshabini teatrga kelishdan maqsadi, nafaqat ma’naviy oziqa olish. Balki shu bilan birga bugungi hayotdagi ustuvor g‘oyalarni o‘z salohiyati darajasida tahlil etish hamda buni o‘z hayotida kerakli jabhalarda qo‘llashdan iborat oliy maqsad bilan teatr dargohiga tashrif buyurishmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Emile Zola. La naturalisme au theatre. Parij, 1881, 183-bet
2. Jan Vilar. Teatr an‘analari haqida. M., 1956, 28-sahifa.
3. Avdeyev A.D., Proisxojeniye teatra, M.— L., 1959;
4. Stan islavski y K. S, Sobr soch., t. 18, M., 1954-61;
5. Xorijiy teatr tarixi (ruschadan S. Tursunboyev tarjimasi), t. 1—2, T., 1997, 1999;